

Hvad er (ikke) menneskeligt muligt?

Ved Poul Houe, Professor emeritus

Department of German, Nordic, Slavic and Dutch, University of Minnesota

Anmeldelse af Sarah Bakewell: *Humanly Possible: Seven Hundred Years of Humanist Freethinking, Inquiry, and Hope*, New York: Penguin Press, 2023

Om nogen i nyere dansk litteratur har udforsket grænser, inkl. sine egne, er det forfatteren, performance- og multikunstneren med bl.a. navnet og identiteten Madame Nielsen. ”Hendes” udfordring af alt muligt går endda så vidt, at da hun fik overrakt en pris, tyede prisoverrækkeren til K.E. Løgstrups sprogbrug for at erklære hende som den, der ser en mulighed selv i det umulige (Mikkel Krause Frantzen, ”Tale til umulighedens forfatter,” *Politiken*, 17/3 2018). Men hvad er da (ikke) menneskeligt muligt?

*

Tankevækkende vink om et svar får man i britten Sarah Bakewells underholdende bog *Humanly Possible* (2023). Som undertitlen *Seven Hundred Years of Humanist Freethinking, Inquiry, and Hope* varsler, skimmer forfatteren humanismens lange historie med henblik på de muligheder, dens forløb har realiseret gennem syv hundrede år, men også med blik for en række fejlgreb undervejs og for nogle skræmmende fremtidsudsigter til sidst.

Netop den dystre slutvignet indbyder til at sætte de foregående århundreders talløse fremskridt i perspektiv. Længe var fx samspillet mellem humanismen og de tekniske videnskaber en kilde til succes, og når skuden nu synes at vende – og vende humanismen og de hårde videnskaber mod hinanden – er grunden, at mange humanister er begyndt at føle sig udplacerede.

Når videnskabelige landvindinger tidligere dominerede synsfeltet, var det for humanister at se gerne med menneskelige mål for øje. Nok drønedes man derudad med teknisk og naturvidenskabelig fart, men det var med mennesker ved roret. Netop den rolle føler en del humanister sig nu berøvet – af selvforskyldte årsager. De mangelfulde greb om miljø- og klimakrisen og andre udslag af menneskers selvtilstrækkelige grådighed har dehumaniserende konsekvenser, der så yderligere forstærkes af AU’s fremmarch på den humane førerstillings

bekostning. Humanister begynder at se sig fortrængte fra dirigentrollen og reducerede til en beskeden plads i orkestret eller blandt tilskuerne.

Symptomerne på nedturen varierer, ifølge Bakewell. Posthumanister, en art anti-humanister, vender skyldbetyngt ryggen til den tradition, de selv udgik fra, fordi den misrøgtede sit job. Mennesket fortjener sin nedtur, og det bedste, man kan håbe på, er dets forsvinden eller reducerede status i tilværelsen. Transhumanister ser derimod frem mod at vige pladsen for de maskiner, der allerede er ved at indtage den – og frem mod singulariteten, hvis ”vastly expanded human intelligence (predominantly nonbiological) spreads through the universe”, som Ray Kurzweil udtrykker det (i Bakewell, s. 365).

Mens Bakewells portræt af disse reaktioner på humanismens fejlgreb er noget forsimplet, er hendes bekendelse til dens grundværdier autentisk, opmærksom på det partikulære, forpligtet på saglig nysgerrighed og fri tænkning. Ser man tilbage på åndsretningens historie gennem den slags briller, slås man af de frugter, den afsatte, men indser også, hvorfor en del endte som nedfaldsfrugter og drev kunstnere som Madame Nielsen både ind i og ud af sig selv. Ofte blev umuligheder mulige, andre gange gik oplagte muligheder til spille.

Bakewell giver eksempler på begge dele. Vandringen og rejsen, mobilitet i det hele taget, var fra humanismens fødsel en berigende øjenåbner. Venlighed og deistisk tolerance fremmede en ekspansiv og varieret diskurs, mens balancen mellem empati og fornuft – den sidste spændt ud mellem sorg og glæde – animerede analyser på bekostning af tro. Typisk anså Gud selv som et menneskeligt fantasifoster, mens en art menneskelig guddommelighed dog bidrog til at redde underkendt viden, og guddommelighed som en levendegjort universalitet tjente den personlige tendens til at prioritere humanister over humanismer. De vigtigste muligheder åbnede sig for en kompleks og diversificeret humanisme.

Ambitiøst, som det kan lyde, anså mange humanister ikke sig selv eller deres ligesindede som fødte men som indefra formede mennesker, karakterdannede med skønhed, humor og død – og selvsagt moralitet – som de formende kræfter. Frugterne af disse samspil bragte yderligere muligheder på bane: respekt for dyr, aversion mod krig, begreber om sand lykke og et bedre liv, ja om Gud som det enkle navn for menneskets bedste sider og for humaniteten som Hans plan. Som tidligere antydte kom humanisme endda videnskab så nær, at man anså de to som en dualitet og gerne forbandt den første med det klassiske og evige, den anden med det stadigt foranderlige.

Bedst opsummeres udbyttet af dette layout nok i den holdning, at menneskeheden, skønt både grum og lidende, fortjente at holdes højt og inspireres til at lære konstruktive –

og undgå destruktive – udtryk for sine lidenskaber, altid med håb og minimal fortvivelse for øje. Men som også antydte tidligere, var denne besnærende platform ikke brudfri. Menne- skers udtalte tillid til menneskeheden viste sig ofte utroværdig, og i en af George Eliots bøger ser Bakewell fx vores art kaste lange skygger, mens hun andetsteds citerer Stefan Zweigs omtale af de mange, der ”seemed to *long* for a world of violence and unreason” (s. 311), hvad selv dagens læsere ikke behøver ty til bøger for at sande.

Til de direkte dehumaniseringstendenser op gennem historien kommer så en lang række uløste spørgsmål om humanitetens fortsatte muligheder, som mange – inkl. Bakewell – gerne garderer sig mod med *håbet* som bolværk eller mulig ”løsning”. Spørger man, hvordan disse plus- og minussider vejer mod hinanden, står et godt svar at læse, hvor hun taler om de kaotiske religionskrige, der hærgede Europa 1500-tallet ud. Tværtimod at skræmme den tids humanister fra vid og sans reagerede mange af dem respektindgydende på al gruen med at fremlægge dristige analyser både af krigenes sande karakter og af deres årsager og virkninger. Muligheden for at se sandheden om verdens umulige tilstand i øjnene forspildtes ikke.

*

Er det den slags konkrete, konfliktfyldte vidnesbyrd, vi her i humanismens solnedgang må vinke farvel til, enten fordi retningens rammer er for snævre til at indfatte nutidens miserer, eller fordi nutidens fremskridt har mindre menneskelig substans end de tidligere paradigmer? For at nærme mig et svar vender jeg tilbage til Madame Nielsen. Ser man ikke netop hende tage afsæt i den klassiske humanismes fodspor for at spore sin egen tids komplekser – og villigt splitte sin identitet i en flom af alternativer for at favne konsekvenserne? Og ser man hende ikke samtidig tillade denne uordentlige mangfoldighed at sprænge den sidste rest af det, der har konstitueret humanismens menneskesyn – til fordel for post-menneskets helt anderledes paradigme?

Hvis svaret på begge spørgsmål er bekræftende, hvad jeg tror er tilfældet, leder det uvilkårligt til slutspørgsmålet: Om den udtømming af muligheder, som Nielsens korporlige og artistiske vandringer sigter mod, ender i ren tomhed – eller i en ny, blot mindre hånd- gribelig, form for fylde? Sarah Bakewell foregriber begge muligheder i sin historiske oversigt, hvis vision jeg her med Madame Nielsens hjælp har søgt at perspektivere yderligere.